

ПОКЛИКАННЯ-СВІТИТИ

Я метеор, горю, згораю
І ріжу всесвіту простори;
Лечу — пісні свої співаю.
Пісні мої — то метеори...

О. ВЕДМІЦЬКИЙ.

Вірші і поет нерозривні, а якщо припуститися певної образності, без якої, власне, не існує поезія, то можна сказати, що твори і особа автора — тотожні. Це підтверджують і рядки, винесені в епіграф. Отож, маючи в особі їх автора однодумця, вважаю, що не буду надто претензійним, описуючи свої зустрічі з ним, хоча насправді таких зустрічей не було. Але я читав поезії Олександра Ведміцького, читав його фейлетони і нариси. І тому запевняю: я зустрічався з ним. У Києві, Прилуках, у далекому Орську, де також ніколи наяву не був, Отже — про зустрічі з Олександром Ведміцьким — Метеором, Ол. Метеорним...

Зустріч перша

Відбулася вона року 1959. Видавництво «Радянський письменник» саме випустило збірник «Із поезії 20-х років». Чотириста з лишком сторінок цієї у жовтій цератинової обкладинці книги ввели читачів у поетичний світ шістдесятя одного автора, більшою мірою із яких загал тоді не знав.

У кінці книги були подані короткі біографічні довідки. Однією з перших, оскільки розміщали їх у алфавітному порядку, була довідка щодо Ведміцького. Сьогодні я вже можу доповнити її. Отже: народився 1894 року 22 грудня на околиці Прилук у Кустівцях у сім'ї пожежника. Вчився у вищій початковій школі (це не описка, саме так називалися школи, про що доводилося не лише читати, а й чути від окремих учнів тих закладів — О. О.). Описля закінчив дворічні курси, що дали звання вчителя, і працював за фахом 1913 року у земській школі села Старої Тарнавщини Рудівської волості на Прилуччині, 1914 року Олександр Ведміцький стає слухачем Полтавського учительського інституту, закінчивши який 1918 року, одержав диплом учителя української мови і літератури. Завідував потому школою у селі Городищі Пирятинського району, а потім переїхав до Прилук, де спочатку був інспектором соціального виховання в окружному відділі освіти, а згодом учителював у третій залізничній школі. Водночас співробітничав у місцевій газеті «Правда Прилуччини», на сторінках якої виступав не лише під своїм прізвищем, а й під псевдонімами.

Називалися в довідці і кілька збірок, зокрема «Під загравами повстань» (Прилуки, 1923), «Шумить тополя» (Харків, 1927), «Покоси» (1929), «Вугіль» (1931). А от про те, що ще в Прилуках очолював Олександр Ведміцький відділ селянських письменників «Плуг», був згодом членом редколегії однойменного журналу, де керував відділом поезії, був автором журналу «Плужанин», довідка не згадувала. Варто детально сказати і про навчання та роботу. Так ось: протягом 1930—1932 років вчився в аспірантурі при Харківському науково-дослідному інституті літератури. Працював після аспірантури у цьому ж інституті старшим викладачем, доцентом. 1938 року при Ленінградському педагогічному інституті імені Герцена захистив кандидатську дисертацію на тему «Творчість Тараса Григоровича Шевченка після заслання». Згодом очолював кафедру російської літератури в Ставропольському педагогічному інституті, а в пресі продовжував публікувати вірші, гуморески, оповідання, фейлетони, наукові розвідки. 1950 року переїздить до Орська, де й працював до кінця життя. Це, так би мовити, основні віхи біографії.

Зустріч друга

Пошуки творів Олександра Ведміцького, адже у згаданому вище збірнику «Із поезії 20-х років» вміщено всього п'ять поезій з його доробку — «Ваші храми», «В наших жилах», «Непорушний», «Загнудать Славету», «Комбайн», привели до Публічної бібліотеки Академії наук України у Києві. Там вдалося відшукати три перші книжки Олександра Ведміцького. Тоненькі, із неодмінним слідом часу — пожовклістю паперу — і слідами рук, що перегортали сторінки протягом десятиліть. Із цих трьох одна — брошурка «Новий рік». Таку назву автор дав картині-інсценівці. Попередньо вона друкувалася в газеті «Правда Прилуччини» 1923 року. Отже, Олександрові Ведміцькому не чужа була й драматургія.

Збірка «З ліхтарем по селах» складена з малих фейлетонів, що були видруковані протягом 1923—1925 років на сторінках тієї ж «Правди Прилуччини». І, нарешті, — поезія. Нарешті тримаю в руках збірку поезій, згадану у короткій біографічній довідці, «Під загравами повстань». Відразу ж уточню: називалася вона трішки не так — «Під загравами повстань». Це вже трансформували назву на сучасний лад упорядники збірки «Із поезії 20-х років». Трансформували ж, не просто виправили нібито помилку, оскільки сучасні словники української мови не фіксують слова «заграва»,

а й втрутилися в смисл назви. Під загравами — то звичайна констатація, а під заграво — то свого роду заклик. Тобто автор не фіксував, де знаходиться його муза, а кликав її, вказуючи напрямок руху. Книжка ця — плід колективної творчості: до неї включено вірші не лише Олександра Ведміцького, з й Євгена Хоменка та Василя Станка. Але загальна назва явно асоціюється з віршами Ведміцького. Власне його розділ у колективній збірці називається «Метеори», що, звичайно, значно ближче до заграв, ніж Хоменкові «Хвилі дум і настроїв» чи Станкове «Пахучими полями».

Так, Олександр Ведміцький був у вирі тогочасного життя, так: він серцем, сприймав перетворення, що почалися після 1917 року, і не його вина, не вина тисяч чесних людей, які повірили в те, що «світле майбутнє» можна збудувати за допомогою експропріації, утисків одних на користь інших. Надто яскравими були обгортки з революційних лозунгів. І не на голому місці, зрозуміло, вони народжувалися. Були в царській Росії і в Росії після лютого 1917-го і експлуатація, і несправедливості, і злидні. Були, інакше не пішли б люди за тими, хто обіцяв достаток для всіх. Але, зрештою, освітування абстрактного добра, як би воно не називалося, комуноу чи просто добробутом, — річ цілком закономірна природна. Та й що, скажіть, поганого, як землю обробляють не лопатою, а електроплугом (вірш «Електроплуг»), а врожай збирають комбайном (вірш «Комбайн»? Звичайно, нічого поганого. Погано було те, що людям настирливо втовкмачувалося в свідомість хибне уявлення, нібито причина їхніх усіх негараздів у Богові, якого треба неодмінно скинути з неба, у капіталові, який треба неодмінно відібрати в багатих. Але в поезії Олександра Ведміцького, як і в будь-якій справжній поезії, більше вартостей загальнолюдських, безперечних. Починаючи з першого вірша, яким відкривається збірка «Метеори», Освітлювати шлях іншим, не шкодуючи себе (як відомо, метеори згорають, ні долетівши до землі) — то благородно.

Не міг тогочасний поет оминати і такої теми, як інтернаціоналізм. Але зверніть увагу, як його інтерпретує Олександр Ведміцький у вірші «На день роковин Т. Г. Шевченка»:

Шевченко... Маркс... Надійний Ленін —
Все бачу вас. Вита ваш дух...

Без новоявлених богів обійтися не можна, але поруч з ними стоїть наш геній, саме поруч, а не нижче.

До речі, у Чернігівському історичному музеї мені якось довелося, побачити промовистий експонат — мандат делегата другого Всеукраїнського з'їзду комітетів незаможних селян Кузьми Бороди із села Голінки Бахмацького району. Над текстом «Інтернаціоналу» на ньому зображено Леніна, Шевченка і Маркса. То вже потім Тараса Григоровича потихеньку прибравли із найпочесніших місць. Олександр Ведміцький, навпаки, з роками цікавився нашим українським генієм усе більше й більше. Але про це далі. Поки що ж —

Зустріч третя

Відбулася вона у Прилуках, на батьківщині поета, року 1968-го. Саме тоді я вибрав час і можливість познайомитися з публікаціями перших творів Олександра Ведміцького на сторінках місцевої газети, де він починався як поет і як журналіст.

Підшивка «Правди Прилуччини» не тільки допомогла познайомитися з його творчістю, але і ввела в літературне життя приудайського міста того часу. Ось, наприклад, замітка «Літстудія», опублікована у газеті 12 січня 1923 року:

«16 грудня відбулося організаційне зібрання членів літстудії при робітничому клубі. Тимчасово студія буде працювати в помешканні 7 трудової школи. Літературні вечори проводитимуться в суботу через тиждень. Обрано керуючий центр студії в складі 5 осіб: Гончар М., Ведміцький Ол., Скрипченко Ів., Хоменко Єв. і Колобуд В.».

Повідомляє газета і про вечір поезії, організований «ініціативною групою місцевих українських поетів». Вечір відбувся в будинку пролеткульту. Вірші читали уже знайомі нам Ол. Метеорний (Ведміцький), Єв. Зневір'я (Хоменко) і вас. Гук (Станко). Автор кореспонденції найвище оцінює вірші саме Ведміцького: «Метеорний — поет... неугавного шукання». Його вірші — «се якась інтелектуалістична лірика. Образи оригінальні й елегантні, форма не трафаретна».

Отже, крім літературної творчості, Олександр Ведміцький проводив ще й організаторську, громадську роботу. Але головне, звичайно, творчість. «Правда Прилуччини» протягом 1923 року більше тридцяти разів публікувала О. Ведміцького. Іноді він підписувався своїм справжнім прізвищем, а часом псевдонімами: Ол. Метеорний, Метеор, Метеор-не-Метеор, Око-Метеор. Не виключено, що він мав і інші псевдоніми.

Під час того приїзду до Прилук я познайомився з доброю пам'яті краєзнавцем Олексієм Олексійовичем Івахненком. Він близько знав Олександра Ведміцького, ретельно зберігав поетові листи, монографію «Т. Шевченко в оренбургской ссылке» з дарчим написом автора. На жаль, особисті контакти Олексія Олексійовича із земляком припинилися ще на початку тридцятих років. Мені ж хотілося знайти когось, хто б знав Олександра Микитовича пізніше. Вирішив надіслати, листа в Орськ і...

Зустріч четверта

Відповідь надіслала старший викладач кафедри літератури Шешина (на жаль, зона не вказала навіть своїх ініціалів). Її розповідь допомогла якоюсь мірою заповнити прогалину в життєписі нашого земляка. До Орська він приїхав 1950 року і працював у місцевому педінституті до кінця життя.

Як згадує Шешина, Ведміцький ніколи не намагався читати лекції ефектно, подобатися студентам. Але кожен його виступ перед аудиторією був змістовним, насиченим життєвими прикладами. Студенти з любов'ю говорили про свого викладача: «Наш Ведміцький схожий на всі образи фольклору» (Олександр Микитович вів курс фольклору і методики літератури).

Лекції з методики Ведміцький читав і на курсах вдосконалення учителів, що особливо запам'яталося молодій викладачці Шешиній. Незабутнє враження справив на неї Олександр Микитович своїм розважливим характером. Він «не відзначався балакучістю, неврівноваженістю і нагадував мені Івана Олександровича Гончарова — цензора, якому, завдяки своїй нарочитій індеферентності, вдалося багато зробити для врятування багатьох кращих творів російської літератури.

Завідуючи кафедрою літератури, Олександр Микитович без галасу, спокійно робив свою справу, часто вносячи у стосунки між товаришами прихований гумор. Він робив ділові зауваження колегам, був тактовним з учителями шкіл як методист, умів часно застерегти від можливих помилок.

Помер Олександр Микитович восени 1961 року і похований на кладовищі старого міста в Орську. До речі, про дату смерті. Довідники вказують 18 жовтня, а прилучанка Ніна Олексіївна Івахненко, яка вже не одне десятиліття спочатку працювала разом, а зараз продовжує краєзнавчу діяльність свого батька Олексія Олексійовича, пам'ятає, що з листі дружини Олександра Микитовича, який та надіслала їй після смерті останнього, інша дата — 10 жовтня.

Зустріч п'ята

Не знаю, що мені завадило вийти на родичів Олександра Микитовича ще тоді, і 968 року, Швидше за все — елементарна журналістська поспішність. Вирішив, мабуть, що для публікації матеріалу досить, газета чекати не любить. Доповнити ж матеріал ніколи не пізно. Усе це правильно, але як же все-таки довго часом пишуться оті продовження. Добре, що в даному випадку все-таки вдалося повернутися до написаного більше як чверть століття тому. Відбулося це у домі Ніни Олексіївни Івахненко. Це вона повела мене грудневого вечора до будинку по вулиці Шевченка, 141, у Прилуках, де народився поет і літературознавець, познайомила з його ріднею, що мешкає в цьому будинку і зараз.

Ніна Петрівна Ведміцька — невістка брата Олександра Микитовича Антона, яка живе тут зі своїми дітьми, розшукала фото Олександра Микитовича, зроблене ще 1917 року, і видану «Плужанином» 1927 року у Харкові збірку поезій «Шумить тополя». На її титульній сторінці трохи ацивілій від часу автограф: «Антонові Ведміцькому від автора. 25 квітня 27 р.». Книжка звичного для поезії кишенькового формату містить 26 віршів у розділах «Шумить тополя» та «Хвилює день», а також вінок сонетів «На межі». Останній розділ засвідчує, що наш земляк був справжнім майстром, філігранно володів поетичною технікою, адже за вінки сонетів береться далеко не кожен поет. Вінок «На межі» — зразок мужньої громадянської лірики, співзвучної з ритмами епохи сподівань, якими були роки двадцяті. Ще не вмерла тоді віра, що майбутнє, попри всі негаразди, що їх переживав народ, буде все-таки світлим. Саме так — світлим без лапок. Образами нового дня, всеочисної пожежі, пролетаря, червоної фарби, боротьби сповнені всі сонети. Незважаючи на природну переоцінку цінностей, що відбулася в нашій свідомості, сонети Олександра Ведміцького, принаймні значна їх частина, цілком витримали випробування часом. Ось дев'ятий сонет вінка:

Хто в буйний вир захоплено пірнув,
Одбивсь, розтав у кожній краплі сплаву
І знов з'являється із твердістю металу —
Той джерело шукань в собі відчув.
Шумить воно і котить дивний гул,
Веселкою несе блакитну славу,
І навкруги чуткі Струмки послало
Дзюрчать про став і сонячну сагу.
Дзвенить і литьте, мчитьсья в сині далі,
Хоч за горбом зустріне перемет.
Ген бовваніє, вабить нас намет
І золотом кричать нові скрижалі:
Він рух несе, він радість з України:
Зміг обриси будов знайти в руїні!

Цікава ця збірка не лише сама собою, а й вміщеним на одній із внутрішніх сторінок обкладинки повідомленням кооперативного видавництва письменників «Плужанин» про видані в ньому книги та ті, що готуються до друку. Так от у серії «Весела книжка» готувалися до друку зокрема й гуморески О. Метеороного. На жаль, в жодному бібліографічному списку такої книжки Зустрічати не довелося.

Розповідаючи про Олександра Ведміцького як, поета, я поки що майже нічого не сказав про його літературознавчу діяльність, яка, зрештою, стала для нього головною. А був він одним з найвідоміших шевченкознавців, що жили і працювали поза материковою Україною. Крім своєї кандидатської дисертації, він написав і видав книжку «Т. Шевченко в Оренбургской ссылке», а також статті «Т. Шевченко та критика», «Поема Тараса Шевченка «Марія», «Поема Тараса Шевченка «Неофіти», «Т. Шевченко на Аральському морі», «В Орській фортеці» та інші. Їх назви говорять самі за себе. Олександра Микитовича, як бачимо, цікавили і різні аспекти творчості Великого Кобзаря, і його життєвий шлях.

Отже була це людина багатогранного обдарування і працездатності великої, поет, публіцист, гуморист, літературознавець і критик. У кожній з названих царин він залишив помітний слід. Нам іти по тому сліду, відкриваючи усе нові й нові грані таланту земляка.

У принципі на цьому можна було б поставити крапку. Але не дає спокою, мучить нерозгадана таїна життєвого шляху нашого земляка. Чому ще в тридцяті роки розлучившись з Україною, він так і не приїхав додому хоча б на короткий час? Чому дисертацію з шевченківської тематики він захищав не в Харкові чи Києві, а в Ленінграді? Чому, будучи фахівцем з української літератури, виїздить у Росію, де змушений фактично перекаваліфікуватись?

Своїми сумнівами з цього приводу поділився, я з відомим дослідником життя і творчості українських письменників, діячів культури, краєзнавцем Петром Ротачем з Полтави. Він, до речі, автор цікавої статті про Олександра Ведміцького «Йому шуміли тополі України», що її видрукувала 27 січня 1967 року «Літературна Україна». І в тій статті, і в розмові Петро Петрович висловив припущення, що виїзд Олександра Микитовича з батьківщини був своєрідною втечею для порятунку. Надто важкі хмари нависали у тридцяті роки над українською інтелігенцією, надто густими і гострими були граблі, якими тоталітарна система скородила допі тих, хто був цвітом, окрасою нації. Той, хто освітлював шлях людям, був невідгнаним системі, яка намагалася тримати народ у темряві страху, невпевненості. Метеори були непотрібні тим, хто визнавав тільки одне сонце, яке запрограмовано повинно було сходити з Кремля. Та правда завжди перемагає кривду. Сонце в особі «вождя всіх народів» безславно закотилося за обрій небуття. А Метеор, прорізавши нитку ночі, згорівши, все ж залишився з нами.

